

Alessandro Raffa

Università degli Studi della Basilicata
raffalessandro@gmail.com

Ciutats (més) menudes abandonades euromediterrànies. Una perspectiva de paisatge/urbanisme ecològic per a la regeneració sostenible a l'interior de Basilicata

Resum: Dins d'un escenari mediterrani d'asimetries poblacionals, aquest article parla d'una investigació en curs que té com a objectiu posar en relleu els problemes, identificar un mètode de treball i eines capaces de donar suport a les estratègies de disseny regeneratiu sostenible per a les ciutats (més) menudes abandonades i els seus paisatges, especialment en contextos d'interior. Amb aquests objectius, la investigació tria la regió de Basilicata, en el sud d'Itàlia, com a emblemàtica per la seua marginalitat estructural –morfològica, infraestructural, social i econòmica–, el seu patrimoni biocultural divers i difús i el seu procés de despoblació aparentment irreversible. L'envelliment, les baixes taxes de natalitat i l'alt nivell d'emigració han produït l'abandonament dels pobles menuts, de les zones rurals i, per contra, un augment dels espais naturals, canviant l'estructura d'assentament mil·lenari i impactant en la resiliència socioecològica. Des del punt de vista de l'aplicació, la investigació pretén construir un atlas dinàmic per a la regeneració de ciutats (més) menudes abandonades; l'atlas es concep com una eina de lectura i disseny capaç de donar suport a un procés polifònic i obert de regeneració sostenible.

Paraules clau: Ciutats (més) menudes; regeneració; sostenibilitat; paisatge/urbanisme ecològic; diversitat biocultural

Euro-Med abandoned small(er) towns. A landscape/ ecological urbanism perspective for sustainable regeneration in Basilicata inlands

Abstract: Inside a Mediterranean scenario of population asymmetries, this paper talks about and ongoing research that aims to highlight issues, identify a working method and tools able to support sustainable regenerative design strategies for abandoned small(er) towns and their landscapes, especially in inlands contexts. With these objectives, the research chooses Basilicata region, in the South of Italy, as emblematic for its structural marginality – morphological, infrastructural, social and economic–, bio-cultural diverse and diffused heritage and its seemingly unreversible depopulation process. Aging, low birth rates and high level of emigration have

produced the abandonment of small(er) towns, of rural areas and, by the contrary, an increasing wilderness, changing the millennial settlement structure and impacting on socio-ecological resilience. From an applicational point of view, the research intends to build a dynamic atlas for the regeneration of abandoned small(er) towns; the atlas is conceived both as a reading and a design tool able to support polyphonic and open process of sustainable regeneration.

Keywords: Small(er) town; regeneration; sustainability; landscape/ecological urbanism; bio-cultural diversity

Com citar | How to cite:

Alessandro Raffa "Euro-Med abandoned small(er) towns. A landscape/ecological urbanism perspective for sustainable regeneration in Basilicata inlands" ANUARI d'Arquitectura i Societat research journal, no. 2 (2022): 30-51. ISSN: 2792-7601. <https://doi.org/10.4995/anuari.2022.18151>

Ciudades (más) pequeñas abandonadas euro-mediterráneas. Una perspectiva de paisaje/urbanismo ecológico para la regeneración sostenible en el interior de Basilicata

Resumen: Dentro de un escenario mediterráneo de asimetrías poblacionales, este artículo habla de una investigación en curso que tiene como objetivo poner de relieve los problemas, identificar un método de trabajo y herramientas capaces de apoyar a las estrategias de diseño regenerativo sostenible para las ciudades (más) pequeñas abandonadas y sus paisajes, especialmente en contextos de interior. Con estos objetivos, la investigación elige la región de Basilicata, en el sur de Italia, como emblemática por su marginalidad estructural—morfológica, infraestructural, social y económica—, su patrimonio biocultural diverso y difuso y su proceso de despoblación aparentemente irreversible. El envejecimiento, las bajas tasas de natalidad y el alto nivel de emigración han producido

el abandono de las ciudades (más) pequeñas, de las zonas rurales y, por el contrario, un aumento de los espacios naturales, cambiando la estructura de asentamiento milenario e impactando en la resiliencia socioecológica. Desde el punto de vista de la aplicación, la investigación pretende construir un atlas dinámico para la regeneración de ciudades (más) pequeñas abandonadas; el atlas se concibe como una herramienta de lectura y diseño capaz de apoyar a un proceso polifónico y abierto de regeneración sostenible.

Palabras clave: Ciudades (más) pequeñas; regeneración; sostenibilidad; paisaje/urbanismo ecológico; diversidad biocultural

Petites villes abandonnées euro-méditerranéennes. Une perspective de paysage/urbanisme écologique pour la régénération durable à l'intérieur de Basilicata

Résumé : Partant d'un scénario méditerranéen d'asymétries démographiques, cet article aborde une recherche en cours dont l'objectif est de mettre en lumière les problèmes, d'identifier une méthode de travail et des outils capables de favoriser des stratégies de dessin régénératif durable pour les petites villes abandonnées et leurs paysages, tout spécialement dans des contextes d'intérieur. À partir de ces objectifs, cette recherche choisit la région de Basilicata, au sud de l'Italie, emblématique à cause de sa marginalité structurelle —morphologique, infrastructurelle, sociale et économique—, son patrimoine bioculturel divers et répandu et son processus de dépeuplement apparemment irréversible. Le vieillissement, les faibles taux

de natalité et la forte émigration ont provoqué l'abandon des petits villages, des zones rurales et, par contre, une augmentation des espaces naturels, ce qui a changé la structure d'établissement humain millénaire et a eu un impact sur la résilience socio-écologique. Du point de vue de son application, cette recherche vise à construire un atlas dynamique en vue de la régénération des petites villes abandonnées ; cet atlas est conçu en tant qu'outil de lecture et dessin capable de favoriser un processus poliphonique et ouvert de régénération durable.

Mots-clés : Ville(s) petite(s) ; régénération ; durabilité ; paysage/urbanisme écologique ; diversité bioculturelle

Regenerar les ciutats (més) menudes: entre l'idil·li futur i la *dissipatio H.G.* present. Una introducció

En tota la regió mediterrània, i especialment als països de la ribera nord, el despoblament i l'abandó de les ciutats (més) menudes ha sigut rellevant en les últimes dècades, amb fortes i diversos impactes econòmics, socials, culturals i mediambientals, relatiu no sols a la degradació de l'urbà sinó també d'àmplies porcions del territori. La reducció o l'abandament de les ciutats (més) menudes, en particular les allunyades de les grans concentracions urbanes, es deu a diferents raons: l'aïllament geogràfic, la crisi econòmica, la falta d'ocupació local, les infraestructures i els serveis (educatius, socials i sanitaris, entre altres) i els canvis en l'estil de vida. Però les ciutats i pobles (més) menuts, i els paisatges als quals pertanyen, són valuosos testimoniatges d'una forma diferent d'habitar territoris sovint difícils i marginals; són el resultat d'un procés continu i centenari d'adaptació mútua entre les comunitats locals i el medi ambient. Això ha incrementat la seua diversitat biocultural, les expressions de la qual, tant tangibles com intangibles, han sigut reconegudes com a patrimonis a protegir i adaptar als reptes locals i globals contemporanis. Les ciutats (més) menudes abandonades han sigut el camp d'investigació de moltes disciplines: antropòlegs, sociòlegs, geògrafs, historiadors, economistes, planificadors, paisatgistes i arquitectes. I la seua regeneració ha sigut un tema bastant fascinant en el qual centrar-se, també a través d'enfocaments interdisciplinaris, tractant d'entendre la complexitat que hi ha a la seua "xicoteta grandària." La regeneració de les ciutats (més) menudes i pobles s'ha considerat una qüestió crucial en les últimes dècades per a evitar la desertització d'una gran part del territori interior, reequilibrar les asimetries demogràfiques cada vegada majors i donar suport al procés cap a escenaris de desenvolupament sostenible; aquests assentaments urbans han començat a ser oportunitats. El seu paisatge cultural, compost per densitats urbanes, patrons agrícoles i naturals, patrimonis arquitectònics i els valors associats a ells, però també coneixements, tècniques i pràctiques tradicionals, i més en general, patrimoni intangible, han sigut reconeguts com a actius estratègics per a donar suport a escenaris

Regenerating Small(er) town: between future idyll and present *dissipatio H.G.* An Introduction

Around the Mediterranean region and especially in the countries of the North shore, Small(er) towns' depopulation and abandonment has been relevant in the last decades, with strong and diverse economic, social, cultural and environmental impacts, concerning not only the degradation of the urban but also of wide portions of the territory. Shrinkage or abandonment of small(er) towns, particularly those far from large urban concentration, has different reasons: geographical isolation, economic crisis, lack of local employment, infrastructural and of services (education, social and health but not limited to) and changes in lifestyle. But small(er) towns and villages, and the landscapes they belong to, are precious testimonies of a different way of inhabiting often difficult, marginal territories; they result from a continuous century-old processes of mutual adaptation between local communities and the environment. This has increased their bio-

cultural diversity, whose expressions, both tangible and intangible, has been recognized as heritages to protect and adapt to contemporary local and global challenges. Abandoned small(er) towns had been the field of investigation for many disciplines: anthropologist, sociologist, geographers, historians, economists, planners, landscapers and architects. And their regeneration had been a quite fascinating issue to focus on, also through interdisciplinary approaches, trying to understand the complexity underneath their 'small size'. Regeneration of small town and villages has been considered a crucial issue in the last decades to avoid desertification of large portion of inland territory, rebalancing ever growing population asymmetries and support process towards sustainable development scenarios; these urban settlements had started to be opportunities. Their cultural landscape, made of urban densities, agricultural and natural patterns, architectural heritages and the values associated with it, but also traditional knowledge, techniques and practices, and more in general, intangible heritage, had been recognized as strategical asset

de desenvolupament sostenible, dins del marc de les agendes globals. Després de la pandèmia, en particular, les ciutats (més) menudes i pobles menuts han sigut mitificades com a llocs on s'experimenta una forma de vida més sostenible. Llocs acollidors per a la gent, on l'aire és fresc, les cases són barates, la producció agroalimentària és km 0, la concentració antròpica es dilueix.

El curtmetratge "Soon it will be tomorrow"¹ parla de l'imaginari que es construeix entorn de les ciutats (més) menudes, com a llocs on el passat i el futur es troben en el present, on la tradició i la innovació coexisteixen i col·laboren per a donar suport a una idea de desenvolupament més sostenible. Un home, després de dècades, torna a la seua xicoteta ciutat natal a Itàlia per a vendre una casa heretada i queda impressionat per com ha canviat. Es troba amb un assentament energèticament eficient i intel·ligent, amb mobilitat elèctrica intel·ligent, producció agrícola verda, 5G, botigues amb distribuïdors de productes d'agricultura ecològica, classificació de residus, assistència sanitària domiciliària, campus escolar amb instal·lacions esportives, on conviuen joves treballadors intel·ligents amb persones majors superesportives. Podria ser aquest el futur de les ciutats (més) menudes?

Recentment, ha aparegut una altra narració, que intenta revelar el que s'amaga després d'aquest escenari idil·lic. Les ciutats (més) menudes són llocs cada vegada més despoblats, de difícil accés, conflictius, desiguals i en els quals la renaturalització i la reforestació espontània s'han imposat; on falta quasi tot: des de les infraestructures a la seguretat viària, els serveis sanitaris i educatius, les activitats comercials i les oportunitats d'ocupació, etc.; són llocs que han patit la pauperització econòmica, social, cultural i d'infraestructures i, per tant, llocs dels quals fugir a la recerca d'una vida millor. Llocs de *dissipatio humani generis*, en els quals la humanitat s'ha anat evaporant –pel declivi demogràfic i el progressiu envelliment– dels assentaments urbans però també del paisatge al qual pertanyen. Però els patrons de desconexió i sovint d'aïllament que caracteritzen a molts, poden ser potser el punt de partida de reflexions més àmplies. Desconnectats de què?

to support sustainable development scenarios, inside global agendas' framework. After the pandemic, in particular, small town and villages has been mythicized as places where experience a more sustainable way of living. People-friendly places where air is fresh, houses are cheap, agri-food production is 0km, anthropic concentration is diluted.

The short film "Soon it will be tomorrow"¹ tells of the imagery being constructed around small(er) towns, as places where past and future meet in the present, where tradition and innovation coexist and collaborate to support a more sustainable idea of development. A man, after decades, returns to his small home town in Italy to sell an inherited house and is impressed by how it has changed. He found an energy-efficient and intelligent settlement with electric smart mobility, green agricultural production, 5G, shops with distributors of organic farming products, waste sorting, domiciliary health care, school campus with sports facilities, where young smart workers live with super-sporty seniors.

Could this be the future of small(er) towns?

Recently, another narration has appeared,² trying to unveil what is hidden behind this idyllic scenario. Small(er) town are places increasingly depopulated, hard to reach, conflicting, unequal and where renaturation and spontaneous reforestation has taken hold; where almost everything is missing: from infrastructure to road safety, health and education services, commercial activities and job opportunities, etc.; are places that have suffered economic, social, cultural and infrastructural pauperization and, therefore, places from which to escape in search of a better life. Place of *dissipatio humani generis*, where humanity has been evaporating –due to demographic decline and gradual ageing– from the urban settlements but also from the landscape they belong to. But patterns of disconnection and often isolation which characterized many small(er) can perhaps be the starting point for broader reflections. Dis-connected from what?

Més enllà de la regeneració episòdica de les ciutats (més) menudes. Preguntes i objectius de la investigació

En l'escenari euromediterrani de les ciutats (més) menudes de l'interior, Itàlia està esguitada d'aquests xicotets assentaments urbans centenaris, caracteritzats per diferents nivells de despoblament i abandó, que han sigut objecte d'investigacions multi i interdisciplinàries. En particular, respecte a les disciplines orientades al disseny, s'han desenvolupat metodologies, eines, estratègies i accions per a la seua regeneració en estreta relació amb contextos específics.

En les últimes dècades, s'han posat en marxa nombroses estratègies de revitalització amb resultats dispars. Van sorgir molts models, o almenys experiències recurrents: hotel generalitzat, ecoaldees, comunitats energètiques, fàbrica generalitzada, cases d'1 euro, acolliment d'immigrants, etc. que a vegades formen part de xarxes nacionals i internacionals.

Recentment, Itàlia, a través del Pla Nacional de Recuperació i Resiliència (dins del programa Next Generation de la UE), ha fundat molts projectes de regeneració de ciutats (més) menudes i pobles abandonats o en risc d'abandonament al llarg de la península.

Les sol·licituds presentades, així com moltes de les propostes guanyadores, revelen sovint la necessitat d'anar més enllà de la regeneració episòdica de l'assentament urbà en si mateix, mirant cap a la relació material i immaterial amb el territori i el paisatge al qual pertanyen, reconeixent "un sistema d'assentament compost per una pluralitat de petits i mitjans centres urbans i rurals, organitzats en sistemes de xarxa no jeràrquics de ciutats, pobles i llogarets, cadascun d'ells connectat de manera sinèrgica, peculiar i multifuncional amb el seu territori".³

Les propostes no es van limitar a intervencions urbanes puntuals, sinó que contenen estratègies i accions de major espectre, com a parcs, restauració paisatgística i ambiental,

Beyond episodic small(er) town's regeneration. Research questions and objectives

Within the Euro-Mediterranean scenario of inland's small(er) towns, Italy is dotted with these centuries-old small urban settlements, characterized by different level of depopulation and abandonment, which have been the focus of multi and interdisciplinary investigations. In particular, with regard to design-oriented disciplines, methodologies, tools, strategies and actions for their regeneration have been developed in close relation to specific contexts.

In the last decades, many revitalization strategies had been put in place with mixed results. Many models, or at least recurring experiences, emerged: widespread hotel, ecovillages, energy communities, widespread factory, 1-euro houses, migrants' reception, etc. which are sometimes part of national and international networks.

and Resilience (inside the EU Next Generation program), has founded many regeneration projects of abandoned or at risk of abandoned small(er) town and villages all along the peninsula.

The applications submitted as well as many of the winning proposal often reveal the need to go further the episodic regeneration of the urban settlement in itself, looking towards material and immaterial relationship with the territory and the landscape they belong to, recognizing "a settlement system composed of a plurality of small and medium-sized urban and rural centers, organized in non-hierarchical network systems of towns, villages and hamlets, each connected in a synergic, peculiar and multifunctional way with its territory."³

Submissions were not limited to punctual urban interventions, but contain strategies and actions with a wider spectrum, including parks, landscape and environmental restoration, revitalization of diffuse heritage, networks of intangible knowledge, itineraries, etc. "an emerging need to rebuild

revitalització del patrimoni difús, xarxes de coneixement immaterial, itineraris, etc. “Una necessitat emergent de reconstruir les relacions amb el territori com a base d’un redescobert sentit de comunitat”.⁴

Per a una regeneració més conscient i eficaç, la ciutat(més) menuda ha de ser vista dins del seu sistema de relacions, a escala territorial, que la vincula a altres assentaments, al camp, els boscos i les ciutats circumdants.

És la xarxa territorial la premissa i el marc de les estratègies i accions de regeneració. Per exemple, els camins antics i vells solen estar íntimament lligats a aquests assentaments urbans i es consideren crucials per a establir una regeneració més coherent, donant també la possibilitat de rehabilitar-los a través del turisme.⁵ Però, per descomptat, no es limita a això. “Només des d’aquesta perspectiva és concebible la reconversió ecològica. Una perspectiva que situa les ecologies territorials en el centre, basant les seues accions de disseny en les interconnexions, a escala bio-regional, entre els sistemes ecològics, d’assentament, productius i polítics.”⁶ Durant segles, les ciutats (més) menudes van ser el model d’assentament urbà més freqüent a Itàlia i l’expressió de formes específiques d’habitar el territori. Hui dia, les ciutats (més) menudes i els pobles revelen la seua fragilitat i, malgrat el gran interès mostrat per la comunitat científica i la societat civil, les experiències dutes a terme revelen enfocaments sovint inadequats i mancats d’eficàcia per a regenerar aquests complexos contextos.

Al costat dels possibles enfocaments, també la cerca de mètodes, eines i estratègies per a la regeneració de les ciutats (més) menudes de l’interior –encara que l’especificitat i diversitat de cada context és un element ineludible i condicionant– continua sent objecte de debat.

Quin tipus de regeneració sostenible per a les ciutats (més) menudes abandonades a l’interior? Quin és el paper de la disciplina del disseny per a fer front a la complexitat que hi ha davall? Quina és la seua possible contribució? Quin tipus d’enfocaments, metodologies i eines poden aportar?

relationships with the territory as the basis of a rediscovered sense of community.”⁴

For a more conscious and effective regeneration, Small(er) town must be seen within their system of relations, on a territorial scale, that bound it to other settlements, to the surrounding countryside, woods and cities.

It’s the territorial network the premise and the framework for regeneration’s strategies and actions. For example, ancient and old paths are often intimately linked with these urban settlements and are seen as crucial for setting up a more coherent regeneration, giving also the possibility to re-inhabit them also through tourism.⁵ But of course, not limited to. “It is only from this perspective that ecological conversion is conceivable. A perspective that places territorial ecologies at the center, basing its design actions on the interconnections, on a bio-regional scale, between ecological, settlement, productive and political systems.”⁶ For centuries small(er) towns were the most frequent urban settlement model in

Italy and the expression of specific ways of inhabiting the territory. Today small town and villages reveal their yielding fragility, and, despite the wide interest shown by the scientific community and civil society, the experiments carried out reveal approaches often inadequate and lacking of effectiveness in regenerating such complex contexts.

Beside possible approaches, also the search for methods, tools and strategies for inlands small(er) town regeneration –although the specificity and diversity of each context is an inescapable and conditioning element– is still under debate.

Which kind of sustainable regeneration for inlands abandoned small(er) towns? Which the role of the design discipline coping with the complexity underneath? Which their possible contribution? Which kind of approaches, methodologies and tools they can provide?

Inside this problematic scenario, the present contribution is part of a recently-started research

Dins d'aquest escenari problemàtic, la present contribució forma part d'una investigació recentment iniciada sobre la ciutat(més) menuda abandonada euromediterrània i té dos objectius integrats des d'un punt de vista metodològic-operatiu, pretén identificar mètodes i eines de treball per a la regeneració de les ciutats (més) menudes abandonades i provar-los en contextos d'interior; des d'un punt de vista aplicatiu, pretén dissenyar un atlas operatiu, l'Atlas de la Ciutat-Natura de Basilicata (ABC-N), que es concep tant com una lectura com una eina operativa, capaç de donar suport a accions de regeneració dins de la constel·lació de ciutats xicotetes abandonades o en declivi d'una de les regions europees menys desenvolupades.

Una perspectiva de paisatge i urbanisme ecològic per a la regeneració de ciutats (més) menudes

La necessitat de superar la dimensió episòdica i d'avançar cap a una lògica relacional més complexa, ens espenta a ampliar la mirada cap a teories i experiències operatives dins de les disciplines del projecte, amb l'objectiu d'identificar un possible enfocament sobre el qual construir una metodologia operativa i seleccionar eines que puguin orientar cap a un procés de regeneració més coherent i sostenible.

Les ciutats (més) menudes abandonades no poden considerar-se únicament artefactes materials, sinó que són l'expressió de relacions dinàmiques i de múltiples capes, tant visibles com invisibles, que les vinculen amb el paisatge. Han sigut llocs d'acumulació relacional i de "separació", com en les esferes de la instal·lació de Thomas Saraceno "Galàxies que es formen al llarg de filaments, com a gotes al llarg dels fils d'una tela d'aranya" (2009). El filòsof i sociòleg Bruno Latour ofereix una interpretació interessant per al nostre propòsit. L'artista desenvolupa una teoria de connexions i gradients que porten de la xarxa a l'esfera, que són complexos ecosistemes de supervivència. Hi ha un principi de continuïtat relacional en el cor de l'obra de Saraceno, capaç de generar, simultàniament, xarxes, esferes i embolcalls. Si les

on Euro-Med abandoned small(er) town and has twofold integrated objectives: from a methodological-operational point of view, it intends to identify working methods and tools for abandoned small(er) towns' regeneration and testing them inside inlands contexts; from an applicational point of view, it intends to design an operative atlas, the Atlas of Basilicata City-Nature (ABC-N), which is conceived both as a reading and an operational tool, able to support regeneration actions inside the constellation of abandoned or shrinking small(er) town of one of the less developed European regions.

A landscape/ecological urbanism perspective for small(er) towns' regeneration

The need to overcome the episodic dimension and to move towards a more complex relational logic, pushes us to broaden our gaze towards theories and operational experiences within the project disciplines, with the aim of identifying a possible approach on which building an

operational methodology and select tools that can guide towards a more coherent and sustainable regeneration process.

Abandoned small(er) town could not only be thought as material artifacts; instead, they are expression of multi-layered and dynamic relations, both visible and invisible, that link, root them to the landscape. They had been places of relational accumulation and "separation", like in the spheres of Thomas Saraceno installation "Galaxies forming along filaments, like droplets along the strands of a spider web" (2009). The philosopher and sociologist Bruno Latour gives an interesting interpretation for our purpose. The artist develops a theory of connections and gradients leading from the network to the sphere, which are complex ecosystems of survival. There is a principle of relational continuity at the heart of Saraceno's work, capable of generating, networks, spheres and envelopes simultaneously. If the networks emphasize movement, the spheres and envelopes bring out separation and interiority; relations that thicken and dilute, also working with the concept of scale,

xarxes emfatitzen el moviment, les esferes i els embolcalls posen de manifest la separació i la interioritat; relacions que s'espesseixen i es dilueixen, treballant també amb el concepte d'escala, suggerint que la xarxa pot estendre's en dimensions cada vegada majors i cada vegada menors sense interrupció. "El que revela l'obra d'art i enginyeria de Saraceno és que multiplicant les connexions i assemblant-les prou a prop es passa lentament d'una xarxa (a través de la qual es pot veure) a una esfera (difícil de veure)" (Latour 2011). Els embolcalls, que defineixen les esferes, es recolzen en vincles externs i laterals. "Però aqueixa és la qüestió: les xarxes no tenen interior, només connectors radiants. Són tot vores. Proporcionen connexions, però no estructura. Un no resideix en una xarxa, sinó que es desplaça a altres punts a través de les arestes".⁷ La instal·lació de Saraceno és rellevant també perquè ajuda a superar la divisió: entre el local i el global, entre el molt xicotet i el molt gran, entre la densitat i els buits, entre l'interior i l'exterior, entre la cultura i la natura.

La ineludibilitat del paradigma ecològic, "el marc epistemològic més important de la nostra època",⁹ arrossega les qüestions de disseny a totes les escales cap al paisatge, interpretat com a model i mig per a la ciutat contemporània, "en resposta a la qüestió del risc i la resiliència, l'adaptació i el canvi". Dins d'aquest marc, les teories de l'urbanisme paisatgístic i de l'urbanisme ecològic, amb les seues interseccions i experiències mútues, "multipliquen les línies de pensament disponibles sobre la ciutat contemporània per a incloure conceptes ambientals i ecològics, al mateix temps que amplien el marc disciplinari i professional tradicional per a descriure aqueixes condicions urbanes".¹⁰ Poden considerar-se com un mitjà de provar un conjunt de sensibilitats i pràctiques que poden ajudar a millorar el nostre enfocament del desenvolupament urbà,¹¹ i també a la regeneració de les densitats urbanes considerades per la present investigació. Dins d'aquest marc teòric, la hipòtesi que adopta la present investigació és la d'adoptar una mirada tant centrífuga com centrípeta, per a passar dels assentaments urbans a abastar la complexitat del paisatge, —que com a esferes forma part de sistemes multidimensionals d'interconnexió—, i explorar les seues xarxes no jeràrquiques de relacions, tant materials com immaterials, i en les quals són crucials les categories d'interescalaritat, flux, dinàmica, variabilitat temporal i diversitat. També superar la

suggesting that the network can extend into ever larger and ever smaller dimensions without interruption. "What Saraceno's work of art and engineering reveals is that multiplying the connections and assembling them closely enough will shift slowly from a network (which you can see through) to a sphere (difficult to see through)" (Latour 2011).

The envelopes, which define spheres, are supported by both external and lateral linkages. "But that's the point: networks have no inside, only radiating connectors. They are all edges. They provide connections but no structure. One does not reside in a network, but rather moves to other points through the edges."⁷ Saraceno's installation is relevant also because it helps to go beyond the divide: between local and global, between the very small and the very big, between density and voids, between interior and exterior, between culture and nature.

The inescapability of the ecological paradigm, "the most important epistemological framework of our age,"⁹ drags design issues at all scales towards

landscape, interpreted both as a model and medium for the contemporary city, "in response to question of risk and resilience, adaptation and change."⁹ Inside this framework, theories of landscape urbanism and ecological urbanism, with their mutual intersections and experiences, "multiply the available lines of thought on the contemporary city to include environmental and ecological concepts, while expanding traditional disciplinary and professional framework for describing those urban conditions."¹⁰ They "can be seen as a means of proving set of sensibilities and practices that can help enhance our approach to the urban development,"¹¹ and also to regeneration of the urban densities considered by the present research. Inside this theoretical framework, the hypothesis that the present research adopts is to take both a centrifugal and centripetal gaze, to move from urban settlements to embrace landscape complexity, —which like spheres are part of multidimensional systems of interconnections—, and explore its non-hierarchical networks of relations, both material and immaterial, and in which categories of inter-scalarity, flux, dynamics, temporal variability

divisió entre el local i el global: a través de la lent de l'ecologia, també, els temes ambientals globals s'introdueixen en les polítiques locals i en els escenaris de disseny. La intenció és contemplar la regeneració de les ciutats (més) menudes dins d'un marc més complex, interdisciplinari i holístic a través dels embolics dinàmics que han donat i continuen donant forma al paisatge: "Els organismes no apareixen com a entitats delimitades externament, sinó com a conjunts de línies de creixement i moviment entrelaçades, que constitueixen un entramat en un espai fluid. L'entorn, per tant, no comprén els voltants de l'organisme, sinó una zona d'embolic".¹² Tant l'urbanisme paisatgístic com l'urbanisme ecològic són "zones de confusió"; comparteixen una obertura interdisciplinària cap a les idees d'altres camps: des de l'economia a la història, des de la salut pública als estudis culturals i la ciència. Dins d'aquesta visió dinàmica, l'enfocament adoptat considera el paisatge –tant una lent per a observar com un horitzó de disseny– com una infraestructura primària de significat més ampli, en la qual la natura, concebuda com una realitat espacial de múltiples capes, és crucial per a donar suport a escenaris de desenvolupament sostenible a diferents escales; a més d'això, la natura pot donar suport a una nova relació entre ecologia i economia. La natura, de fet, a més del seu valor estètic, és portadora de la performativa ambiental i del benestar humà en general, a través dels quals es desencadenen processos sostenibles en sentit ecològic, econòmic i social. Així, la natura es considera segons tres categories generals: com performativa, entesa com a productora de sostenibilitat i benestar ambiental i social; com a simbiosi, entesa com mútuament modificadora amb la cultura i generadora d'economies; com a resiliència, és a dir, com el lloc per a acomodar potencials i diferents tipus d'intervenció.

La regió de Basilicata com a lloc d'experimentació metodològica

La regió de Basilicata, en el sud d'Itàlia, s'interpreta com un holograma complex d'una sèrie de condicions recurrents a la regió euromediterrània i ha sigut seleccionada com a lloc per a l'experimentació operativa-metodològica per les següents raons.

and diversity are crucial. Also overcoming the divide between local and global: through the lens of ecology, also, global environmental issues are brought in local policies and design scenarios. The intention is to look at small(er) towns regeneration inside a more complex, interdisciplinary and holistic frame through the dynamic entanglements that had shaped and continue to shape landscape: "Organisms figure not as externally bounded entities but as bundles of interwoven lines of growth and movement, together constituting a meshwork in fluid space. The environment, then, comprises not the surroundings of the organism but a zone of entanglement."¹² Both landscape urbanism and ecological urbanism are 'zone of entanglement'; they share an interdisciplinary openness towards insights from other fields: from economics to history, from public health to cultural studies and science. Inside this dynamic vision, the approach adopted look at landscape –both a lens for observing and a design horizon –as primary infrastructure of broader meaning, in which nature, conceived as multi-layered spatial reality, is crucial to support sustainable development

scenarios at different scales; beside this, nature can support new relationship between ecology and economy. Nature, in fact, in addition to its aesthetic value, is bearer of environmental performativity and general human well-being, through which trigger sustainable processes in an ecological, economic and social sense. Nature is thus considered according to three general categories: as performativity, understood as a producer of environmental and social sustainability and well-being; as symbiosis, understood as mutually modifying with culture and generating economies; as resilience, i.e., as the place to accommodate potential and different types of intervention.

The Basilicata region as place of methodological experimentation

Basilicata region, in the south of Italy, is interpreted as a complex hologram of a series of recurring conditions in the Euro-Mediterranean region and has been selected as place for the operational-methodological experimentation for the following reasons.

En primer lloc, la seua reducció de població i l'abandó de la seua constel·lació de ciutats (més) menudes i pobles. Entre els 131 municipis, excepte Matera i la capital regional Potenza, 20 són ciutats mitjanes (amb una població entre 5.000 i 20.000 habitants); 28 són ciutats (més) menudes (entre 2.000 i 5.000 habitants); 82 són pobles (entre 200 i 2.000 habitants). Entre 2019 i 2020, només 5 dels 131 municipis no van patir una pèrdua de població, i entre ells només un municipi té més de 10.000 habitants i dos entre 5.001 i 10.000; en canvi, hi ha 126 municipis en els quals la població continua disminuint. Quant a la grandària, la població va disminuir en el 98,7% dels municipis amb una població entre 1.001 i 5.000 habitants i en el 96,9% dels quals tenen una població de fins a 1.000 habitants.¹³ En la segona regió amb menor densitat de població d'Itàlia, cada any hi ha quasi 3.000 persones menys, com si desapareguera una xicoteta ciutat a l'any. Envel·liment, baixa natalitat, poc treball i alt nivell d'emigració: aquests quatre elements caracteritzen una regió que en 2065 baixarà dels 400.000 habitants, enfront dels 538.196 actuals.¹⁴ La projecció d'aquestes tendències dibuixa un escenari caracteritzat per formes de resistència demogràfica en els sistemes urbans més rellevants i pel ràpid avanç de processos de desertització demogràfica en moltes zones no urbanes, principalment a l'interior dels Apenins Lucanians, amb la desaparició de molts municipis que actualment estan per davall del llindar dels 1.000 habitants. La disminució de les ciutats (més) menudes i pobles és només la punta de l'iceberg d'un procés continu i generalitzat d'abandó que afecta les zones de l'interior, com les activitats agrícoles i pastorals i, més en general, les pràctiques de cura de la terra associades a elles. Ací, a més, l'abandó de les activitats rurals tradicionals que havien deixat de ser rendibles, va permetre l'augment espontani de la cobertura forestal; a més d'això, moltes àrees reforestades de 20 anys o més pateixen la falta de manteniment. Un paisatge d'abandó cada vegada més fràgil i més exposat als riscos endògens i exògens, com per exemple el canvi climàtic: les zones rurals amb major índex de despoblament en el sud d'Europa són les mateixes en les quals els incendis forestals estan augmentant en intensitat i freqüència, arran de la crisi climàtica.

First, its population shrinkage and the abandonment of its constellation of small town and villages. Between the 131 municipalities, except Matera and the regional capital Potenza, 20 are mid-sized town (with a population between 5,000 and 20,000); 28 are small town (between 2,000 and 5,000 people); 82 are villages (between 200 and 2,000 people). Between 2019 and 2020, only 5 of the 131 municipalities did not suffer a population loss, and among these only one municipality has more than 10,000 inhabitants and two between 5,001 and 10,000; instead, there are 126 municipalities where the population continues to decrease. In terms of size, the population declined in 98.7 per cent of municipalities with a population between 1,001 and 5,000 residents and in 96.9 per cent of those with a population of up to 1,000 residents.¹³ In the second most low-population density region in Italy, every year there are almost 3,000 fewer people, like a small town per year is vanishing. Aging, low birth rates, little work and high level of emigration: these four elements characterize a region that will drop below the 400,000 marks in 2065, compared to the current 538,196.¹⁴ The projection of these

trends makes a scenario characterized by forms of demographic resistance in the most relevant urban systems and by the rapid advance of processes of demographic desertification in many non-urban areas, mainly inland of the Lucanian Apennines, with the disappearance of many municipalities which are currently below the threshold of 1,000 residents. The shrinkage of small towns and villages is only the tip of the iceberg of a continuous and widespread process of abandonment that affects inland areas, such as agricultural and pastoral activities and, more in general, the land-care practices associated with them. Here, also, the abandonment of traditional rural activities that had become unprofitable, allowed the spontaneous increase of forest coverage; beside this, many 20 years or more old reforested areas suffer the lack of maintenance. A landscape of abandonment that is becoming more fragile and more exposed to endogenous and exogenous risks, for example climate change: the rural areas with the highest depopulation rates in southern Europe are the same areas where forest fires are increasing in intensity and frequency, in the wake of the climate crisis.

En segon lloc, una economia cada vegada més marginada. Si en 2020 l'economia de Basilicata va patir un autèntic col·lapse, registrant una pèrdua del PIB del 9% –enfront del 8,2% del Sud d'Itàlia–, les primeres previsions per als anys 2021 i 2022 mostren un panorama de recuperació lenta, menys brillant i dinàmica en comparació amb la resta de regions.¹⁵ El fort descens es deu al model d'especialització productiva de Basilicata, fortament centrat en sectors com l'automoció, el turisme i la restauració, el transport i el comerç, que van patir danys especialment greus després de la pandèmia. En 2020 es van produir al voltant d'1,4 milions d'estades en instal·lacions d'allotjament regionals, un 49,7% menys que l'any anterior; la crisi del sector també ha repercutit en les instal·lacions d'allotjament: en 2020 el nombre d'establiments turístics i el nombre de llits van disminuir un 1,5% i un 1,8% respectivament. La producció agrícola ha disminuït, també per la menor presència de turistes, i els preus dels productes agrícoles han augmentat. La producció industrial va confirmar la dinàmica negativa: el volum de negocis va disminuir intensament i el balanç entre la proporció d'empreses en creixement i en contracció va ser negatiu, la qual cosa va repercutir en el procés de transició per a augmentar la seua sostenibilitat mediambiental. La crisi pandèmica també va afectar les inversions, que van disminuir, reflectint la caiguda de la demanda i l'augment de la incertesa sobre les perspectives econòmiques futures. L'escenari que s'aveïna és d'un creixement excessivament lent que inevitablement ampliarà les bretxes socials i econòmiques a la regió. Fins i tot és probable que la recuperació de l'ocupació per a 2022 a Basilicata siga lenta, incapaç de detenir el flux reforçat d'emigració laboral.

No obstant això, en el cicle 2021-2027, Basilicata serà finalment la receptora d'una quantitat substancial de fons: 977,2 milions d'euros per al PO FESR, 263,1 milions d'euros per al PO FSE+, ni més ni menys que 600 milions d'euros del FSC, més les intervencions del Pla Nacional de Recuperació i Resiliència, dins del programa Next Generation EU.

En tercer lloc, la falta d'infraestructures i serveis. El sistema d'infraestructures s'ha vist fortament influenciat per l'orografia de la regió, que, amb tres connexions est-oest, no ha permès realitzar rutes completes de nord a sud. A causa de la seua situació geogràfica,

Secondly, an increasingly marginalized economy. If in 2020 the economy of Basilicata suffered a real collapse, recording a GDP loss of 9% –compared to 8.2% of the Italian South– the first forecasts for the years 2021 and 2022 show a picture of slow, less brilliant and dynamic recovery compared to the rest of the regions.¹⁵ The sharp decline is due to Basilicata's production specialization model, which is strongly focused on sectors such as automotive, tourism and catering, transport, trade, which suffered particularly severe damage after the pandemic. In 2020 there were around 1.4 million stays in regional accommodation facilities, 49.7 per cent less than the previous year; the crisis in the sector has also had repercussions on accommodation facilities: in 2020 the number of tourist establishments and the number of beds decreased by 1.5 and 1.8 per cent respectively. The agricultural production has decreased, also because of the reduced number of tourist presences and the prices of agricultural products have increased. Industrial production confirmed the negative dynamics: turnover decreased intensively and the balance between the ratio of growing to shrinking companies was negative,

impacting on transition process to increase their environmental sustainability. The pandemic crisis also affected investments, which declined, reflecting the drop in demand and increased uncertainty about future economic prospects. The scenario that lies ahead is one of excessively slow growth that will inevitably widen the social and economic gaps in the region. Even the employment recovery for 2022 in Basilicata is likely to be slow, unable to stop the reinforced flow of labor emigration.

However, in the 2021-2027 cycle, Basilicata will ultimately be the recipient of a substantial amount of funds: EUR 977.2 million for the PO FESR, EUR 263.1 million for the PO FSE+, no less than EUR 600 million from the FSC, plus the interventions of the National Plan for Recovery and Resilience, inside Next Generation EU program.

Thirdly, infrastructural and services lack. The infrastructural system has been strongly influenced by the orography of the region, which, with three east-west connections, has not allowed for complete north-south routes. Due to its geographical location,

Basilicata queda fora de les tres principals línies ferroviàries que travessen el sud d'Itàlia. Els aeroports més pròxims es troben a les regions veïnes. Al costat d'una xarxa de carreteres estructuralment deficient, tant en termes de connectivitat com de manteniment, existeix una mobilitat històrica, formada per carreteres, camins i senderes d'ovelles, que innerva el territori i la xarxa de xicotets pobles i llogarets, que hui es reconverteix en part en una perspectiva de turisme lent. Els serveis (transport, assistència sanitària, educació, etc.) són de difícil accessibilitat, a causa de la seua escassetat estructural però també a la condició generalitzada dels assentaments urbans. Quant a la implantació de la connexió ultraràpida a Internet, la situació està fragmentada, amb zones en les quals s'ha completat i altres en les quals encara està en fase de planificació.

En quart lloc, una reserva marginal de recursos bioculturals i patrimonials. La superfície que abasta el territori regional és de 9.992,24 Km², dels quals el 46,8% és muntanyenc, el 45,2% és accidentat i només el 8% és de morfologia plana. La seua peculiar topografia es va traduir també en una gran varietat de climes i en el continu procés d'adaptació de les comunitats al llarg del temps, que van modelar el paisatge segons les seues necessitats i desitjos, produint una diversitat biocultural única. La seua diversitat paisatgística, des de la costa fins a la zona rural i muntanyenca, és el resultat d'una interacció secular entre les comunitats locals i el territori; un procés mil·lenari d'adaptació contínua fins i tot a condicions desfavorables, que ha preservat els recursos i ha produït paisatges bells i resistents. La seua diversitat té diferents expressions patrimonials, tant tangibles com intangibles. Matera i els seus Sassi, lloc de la UNESCO des de 1993 i Capital Europea de la Cultura en 2019, amb la seua antiga i resistent relació entre l'home i la natura que ha contribuït a donar a conèixer Basilicata a tot el món. Però el seu patrimoni s'estén per tota la regió i està format per llocs arqueològics, castells, esglésies, convents i abadies, però també per les seues ciutats (més) menudes, pobles, llogarets, cases rurals, carreteres i rutes. Gràcies a la presència generalitzada i omnipresent del bosc en el territori, així com a factors de caire geogràfic, els seus famosos espais naturals (l'altre nom de Basilicata, Lucania, probablement derivat de la paraula llatina "lucus" que significa "bosc sagrat") persisteixen també a través de diferents nivells de protecció: dos

Basilicata remains outside the three main railway lines that cross southern Italy. The closest airports are located in neighboring regions. Alongside a road system that is structurally deficient in terms of both connectivity and maintenance, there is a historical mobility, made up of roads, paths and sheep-tracks, that innervates the territory and the network of small towns and villages, which today is partly re-converted in a slow tourism perspective. Services (transportation, health assistance, education, etc.) are of difficult accessibility, due to its structural shortage but also because of the urban settlements' widespread condition. With regard to the implementation of super-fast Internet connection, the situation is fragmented with areas where it has been completed and others where it is still in the planning stage.

Fourthly, a marginal reservoir of bio-cultural resources and heritages. The surface area covered by the regional territory is 9,992.24 Km², of which 46.8% is mountainous, 45.2% is hilly and only 8% is flat morphology. Its peculiar topography resulted also in a wide variety of climate and with

the continuous adaptation process by communities over time which shaped the landscape according to their need and desire, producing a unique bio-cultural diversity. Its diverse landscapes, from coast to rural and mountainous, is the result of centuries-old interaction between local communities and the territory; a millennial process of continuous adaptation even to unfavorable conditions, which has preserved resources and produced beautiful and resilient landscapes. Its diversity has different heritage expression, both tangible and intangible. Matera and its Sassi, UNESCO site from 1993 and European Capital of Culture in 2019, with its antique and resilient relationship between man and nature that has contributed to make Basilicata known worldwide. But its heritage is spread all over the region and it's made by archeological sites, castles, churches, convents and abbeys but also by its small(er) towns, villages, hamlets, rural houses, road and routes. Thanks to a widespread and pervasive presence of the forest on the territory, as well as factors of a geographical nature, its famous wilderness (the other name of Basilicata, Lucania probably derived from the Latin word 'lucus' that

parcs nacionals, tres parcs regionals, 14 reserves estatals i regionals, 58 llocs Natura2000 i altres àrees protegides entre les quals es troba el bosc de Cozzo Ferriero, que forma part de la propietat transnacional de la UNESCO denominada "Antic i primitiu bosc de fajos dels Carpats i altres regions d'Europa".

Basilicata Ciutat-Natura

En les últimes dècades s'ha fet un gran esforç per promocionar, experimentar i revitalitzar les zones d'interior, en particular les ciutats (més) menudes i pobles abandonats a la vora del despoblament i els paisatges en els quals estan immersos; també recuperar rutes històriques, reinventar-les en termes de turisme cultural i construir experiències d'hospitalitat repartides pel territori que puguin generar microeconomies.

En 2022, dins del Pla Nacional de Recuperació i Resiliència les ciutats (més) menudes i pobles van ser els destinataris dels fons per a implementar projectes locals de regeneració cultural, integrant els objectius de protecció del patrimoni cultural amb les necessitats de regeneració social i econòmica, revitalització de l'ocupació i lluita contra el despoblament. Les intervencions seleccionades hauran d'insuflar nova vida a l'entramat socioeconòmic d'aquests llocs a través de la regeneració dels espais públics i del patrimoni històric-arquitectònic juntament amb l'activació d'iniciatives empresarials i comercials que creen oportunitats d'ocupació en la zona.

La constel·lació de ciutats (més) menudes de Basilicata és l'expressió d'una relació contínua i fins i tot difícil entre les comunitats i el medi ambient; ací, com en altres contextos mediterranis, les comunitats han hagut d'acceptar el sentit del límit,¹⁶ desenvolupant una gestió dels recursos, del sòl, de l'aigua, del vent i del bosc que hui definiríem com a sostenible; han sigut capaces d'adaptar-se a contextos molt vulnerables des del punt de vista sísmic, hidrogeològic i ignifug. Les seues formes d'assentament són una expressió d'aquesta relació quotidiana

means 'holy wood') persist also through different levels of protection: two national parks, three regional parks, 14 state and regional reserves, 58 Natura2000 sites and other protected areas among which Cozzo Ferriero forest, part of the transnational UNESCO property named "Ancient and primeval beech forest of the Carpathians and Other Regions of Europe".

Basilicata City-Nature

A great deal of effort, in the last decades, has been made to promote, experience and revitalize inland areas, in particular abandoned small(er) town and villages on the verge of depopulation and the landscapes in which they are immersed; also recovering historical routes, reinventing them in terms of cultural tourism, and building experiences of hospitality spread throughout the territory that can generate micro-economies.

In 2022, inside the National plan for Recovery and Resilience small towns and villages were

the recipients of funds to implement local project for cultural regeneration, integrating objectives of cultural heritage protection with the needs of social and economic regeneration, employment revitalization and combating depopulation. The selected interventions will have to breathe new life into the socio-economic framework of these places through the regeneration of public spaces and of the historical-architectural heritage together with the activation of entrepreneurial and commercial initiatives that will create employment opportunities in the area.

The small(er) towns constellation of Basilicata is the expression of a continuous and even difficult relationship between communities and the environmental; here, as in other Mediterranean contexts, communities has had to come to terms with a sense of the limit,¹⁶ developing a management of resources, soil, water, wind and woodland that today we would define as sustainable; they have been able to adapt to highly vulnerable contexts from a seismic, hydrogeological and igniferous point of view. Their settlement forms are an expression of

amb el “sentit del límit”, de defensa enfront d’una dimensió natural aclaparadora, de fatiga, però al mateix temps de preservació dels seus recursos en el temps.

Aïllats, desarticulats i inactuals, per no poder garantir l’estàndard d’accessibilitat, connexions i serveis de la vida urbana contemporània, d’una banda, aquests assentaments urbans, per un altre, són l’expressió d’una manera de viure, habitar i produir que ha fet d’aquest “sentit del límit” un recurs, per a mirar a través de la lent contemporània del paradigma ecològic.

Aquesta condició tan peculiar, però que també es repeteix amb major o menor intensitat en altres zones mediterrànies, mostra la fragilitat d’una divisió entre l’artificial i el natural, perquè ací els límits són molt més difusos que en altres llocs. No sols perquè seria antihistòric considerar aquestes ciutats (més) menudes com a fets urbans en si mateixos, conclosos i divorciats dels seus processos d’adaptació al mitjà, sinó perquè probablement es perdria una oportunitat.

Ja no es descriuen com a illes d’urbanitat en dissolució enmig de muntanyes, pujols i boscos, és crucial, per a imaginar possibles horitzons de regeneració sostenible, començar a centrarse en la seua relació de múltiples capes amb la natura, entesa, segons una visió ecològica contemporània, com a infraestructura performativa, simbiòtica i resistent.

La cartografia com a projecte. L’Atlas de Basilicata Ciutat-Natura

Recentment s’ha iniciat una experimentació metodològica-operativa que portarà, com a resultat aplicatiu, al disseny de l’Atlas de Basilicata Ciutat-Natura (ABC-N). El seu objectiu és respondre a un doble problema: d’una banda, els possibles futurs de les ciutats (més) menudes abandonades/en declivi dins d’un enfocament basat en el paisatge, i d’altra banda, explorar el paper i les possibilitats que el procés de disseny, fent front al canvi paradigmàtic ecològic, pot expressar en la regeneració de les ciutats (més) menudes.

this daily relationship with the ‘sense of the limit’, of defense against an overwhelming natural dimension, of fatigue, but at the same time preserving their resources over time.

Isolated, disjointed and unactual, because unable to guarantee the standard of accessibility, connections and services of contemporary urban life on the one hand, these urban settlements, on the other, are the expression of a way of living, inhabiting and producing that has made of this ‘sense of the limit’ a resource, to look at through the contemporary lens of ecological paradigm.

This condition, so peculiar, but also recurring with varying degrees of intensity in other Mediterranean areas, shows the fragility of a division between artificial and natural, because here the limits are much more blurred than elsewhere. Not only because it would be anti-historical to look at these small(er) towns as urban facts in themselves, concluded and divorced from their processes of adaptation to the environment, but because an opportunity would probably be missed.

No more described as islands of urbanity in dissolution amidst mountains, hills and forests, it is crucial, to imagine possible horizons of sustainable regeneration, to start focusing on their multi-layered relationship with nature, understood, according to a contemporary ecological view, as performative, symbiotic and resilient infrastructure.

Mapping as a project. The Atlas of Basilicata City-Nature

A methodological-operational experimentation has been started recently, which will bring, as an applicational output, to the design of the Atlas of Basilicata City-Nature (ABC-N). It aims to respond to a twofold problem: on the one hand, the possible futures of abandoned/shrinking small(er) towns inside a landscape-based approach, on the other hand, to explore the role and possibilities that the design process, coping with the ecological paradigmatic shift, can express in small(er) town regeneration.

L'Atlas podria interpretar-se com un procés de mapatge, entès com una eina de coneixement i un enfocament sobre què és possible, en el qual els grups i comunitats locals de les ciutats (més) menudes exercirien un paper central a l'hora d'imaginar noves formes d'existència urbana, centrant-se especialment en el concepte de diversitat biocultural, que és crucial per a la Ciutat-Natura de Basilicata i també per a les agendes globals.

L'esmentat canvi paradigmàtic, que arrossega les qüestions de disseny a totes les escales cap al paisatge, fa que les qüestions mediambientals globals siguin crucials en les polítiques locals i els escenaris de disseny.

El que pretenem experimentar és un mètode de treball que adopte la forma d'un procés de mapatge obert, que, partint del reconeixement i la definició dinàmica de les infraestructures bioculturals, definisca una estructura de possibilitats, dins de la qual, segons diferents horitzons temporals, les comunitats, els grups i les parts interessades activaran processos de regeneració en funció de les seues necessitats, requisits i urgències.

Tractant de superar la divisió entre el local i el global, els objectius de l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible, l'Agenda Urbana per a la UE i el Pacte d'Amsterdam (2016) –que prioritza les accions d'acord amb els principis de sostenibilitat (Ús Sostenible del Sòl, Transició Energètica, Adaptació Climàtica, Mobilitat Urbana, Qualitat de l'Aire)–, el Green Deal Europeu –l'estratègia per a la transició mediambiental i circular de l'economia continental– i el programa Next Generation Europe, seran rellevants dins de la visió de l'Atlas, situant a la regió de Basilicata dins de l'experimentació euromediterrània relativa a la regeneració sostenible.

ABC-N pretén ser una plataforma col·lectiva i inclusiva amb una connotació especial per a sostenir, a través de la lent de l'ecologia (econòmica, social i ambiental) un coneixement multiescalar, dinàmic, participatiu i orientat al disseny del paisatge, que puga donar suport a la regeneració centrada en les persones de les ciutats (més) menudes abandonades.

The Atlas could be interpreted as mapping process, understood as a knowledge tool and a focus on what is possible, in which small(er) towns' local groups and communities would play a central role in imagining new forms of urban existence, focusing especially on the concept of bio-cultural diversity, which is crucial for the Basilicata City-Nature and for global agendas too.

The aforementioned paradigmatic shift, which drags design issues at all scales towards the landscape, brings global environmental issues to be crucial in local policies and design scenarios.

What we intend to experiment with is a working method that takes the form of an open mapping process, which, starting from the recognition and dynamic definition of bio-cultural infrastructures, defines a structure of possibilities, within which, according to different time horizons, communities, groups and stakeholders will activate regeneration processes based on their needs, requirements and urgencies.

Trying to overcome the divide between local and global, objectives from the 2030 Agenda for

Sustainable development, the Urban Agenda for EU and the Pact of Amsterdam (2016) –which prioritizes actions according to sustainability principles (Sustainable Land Use, Energy Transition, Climate Adaptation, Urban Mobility, Air Quality)–, European Green Deal –the strategy for environmental and circular transition of the continental economy– and Next Generation Europe program, will be relevant inside the Atlas's vision, placing Basilicata region inside Euro-Mediterranean experimentation concerning sustainable regeneration.

ABC-N is meant to be a collective and inclusive platform with a special connotation for sustaining, through the lens of ecology (economic, social and environmental) a multi-scalar, dynamic, participatory and design-oriented knowledge of the landscape, which can support people-centered regeneration of abandoned small(er) town.

In a first phase, Basilicata's natural infrastructure complexity will be deepened through multi-scalar actions of decomposition and re-composition, in order to describe its ecological figures (natural

En una primera fase, s'aprofundirà en la complexitat de la infraestructura natural de Basilicata a través d'accions multiescalars de descomposició i recomposició, amb la finalitat de descriure les seues figures ecològiques (nuclis naturals, patrons boscosos i rurals, ecotons, escalons, corredors verds/blaus, amortidors i mobilitats d'espècies animals), la xarxa d'ecosistemes a la qual pertanyen, la seua diversitat biocultural; es posaran en relleu les morfologies, els riscos actuals i potencials, les fragilitats, però també la potencial performativa ambiental, social i econòmica de la infraestructura natural. En aquesta fase es prestarà especial atenció, a causa del context específic, a la dimensió simbiòtica de la natura, a la seua capacitat d'adaptació als canvis ambientals, socials, econòmics i culturals i a l'adaptació de les comunitats i grups en el temps, considerant les figures resultants com a dinàmiques i processals (figures 1 i 2).

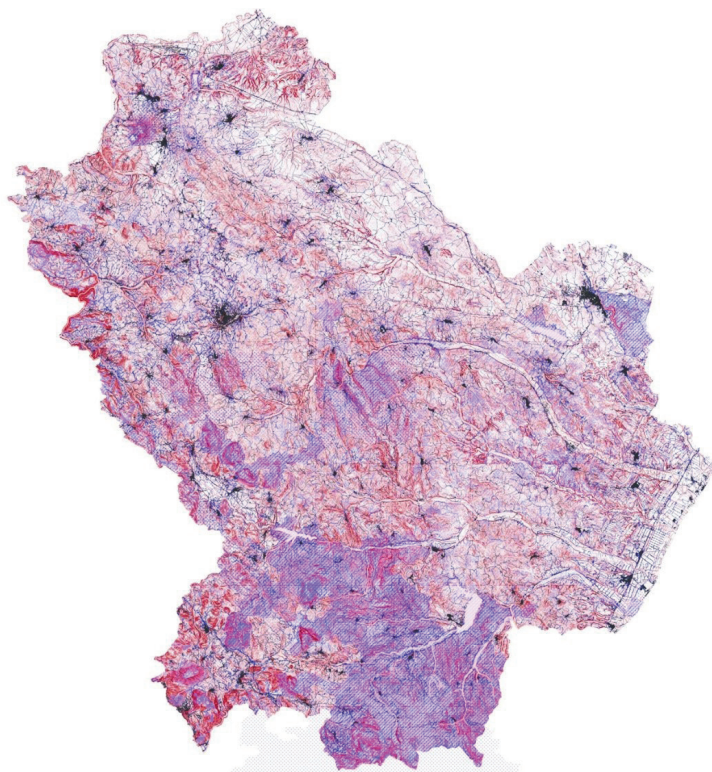

Figura 1. ABC-N. Infraestructura biocultural i les seues fragilitats

Figure 1. ABC-N. Bio-cultural infrastructure and its fragilities

core areas, wooded and rural patterns, ecotones, stepping stones, green/blue corridors, buffers, and animal species mobilities), the ecosystems' network they belong to, its bio-cultural diversity; morphologies, present and potential risk, fragilities but also potential environmental, social and economic performativity of the natural infrastructure

will be highlighted. In this phase, particular attention, due to the specific context, will be placed on Nature's symbiotic dimension, its ability to adapt to environmental, social, economic and cultural changes and to be adapted by communities and groups in time, considering the resulted figures as dynamic and processual (figures 1 and 2).

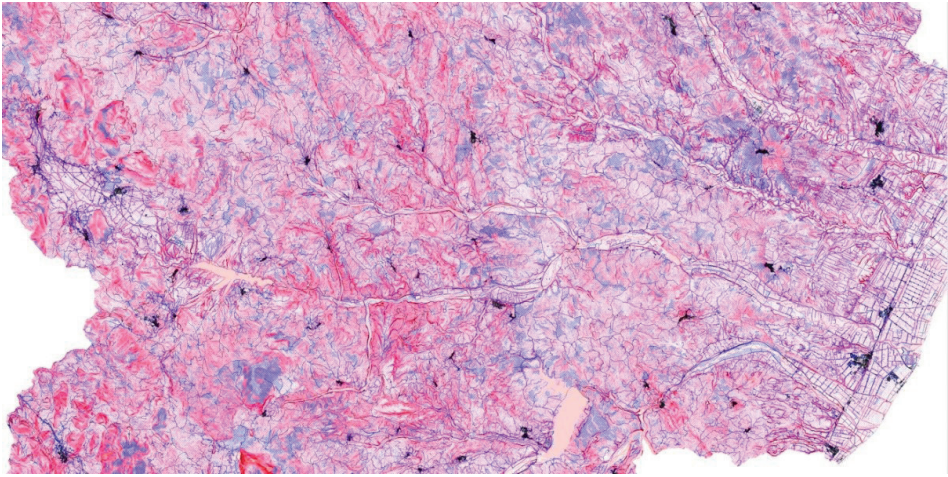

Figura 2. ABC-N. La infraestructura biocultural i la constel·lació de les ciutats (més) menudes al llarg del riu Agri
 Figure 2. ABC-N. Bio-cultural infrastructure and the constellation of small(er) towns along the Agri river

En una segona etapa, a partir de la definició de la forma sintètica de la infraestructura biocultural regional, i de la intersecció amb altres infraestructures, tant físiques com immaterials (infraestructures tradicionals i lentes, infraestructura energètica, infraestructura turístic-cultural, infraestructura de serveis), s'identificaran àrees estratègiques específiques a una escala més pròxima, on s'aprofundirà en les relacions entre les infraestructures i l'assentament urbà abandonat/en declivi (figures 3, 4, 5 i 6).

A partir de les formes de fragilitat i potencialitat identificades en aquests estudis en profunditat, a escala urbana, s'identificarà un àbac de possibles accions al qual correspondran dispositius híbrids que altres autors, en uns altres temps, concretaran. L'objectiu és definir una nova "gramàtica" del territori que, partint de la infraestructura natural, multiplique l'espai públic, introduïska nous significats en la xarxa d'espais naturals i no naturals, i sobreescriba un palimpsest en contínua evolució; una nova "gramàtica" que, en una renovada relació entre ecologia i economia, permeti noves formes d'existència a la Ciutat-Natura i adapte el seu tradicional "sentit del límit" als reptes presents i futurs.

In a second stage, starting from the definition of the synthetic form of the regional bio-cultural infrastructure, and from the intersection with other infrastructures, both physical and immaterial (traditional and slow infrastructures, energy infrastructure, tourist-cultural infrastructure, service infrastructure), specific strategic areas will be identified at a closer scale, where the relations between infrastructures and abandoned/shrinking urban settlement will be deepened (figures 3, 4, 5 and 6).

scale, an abacus of possible actions will be identified to which will correspond hybrid devices that other authors, in other times, will specify. The objective is to define a new 'grammar' of the territory which, starting from the natural infrastructure, multiplies public space, introduces new meanings into the network of natural and non-natural spaces, and overwrites a palimpsest in continuous evolution; a new 'grammar' that, in a renewed relationship between ecology and economy, allows new forms of existence to the City-Nature and adapt its traditional 'sense of the limit' to present and future challenges.

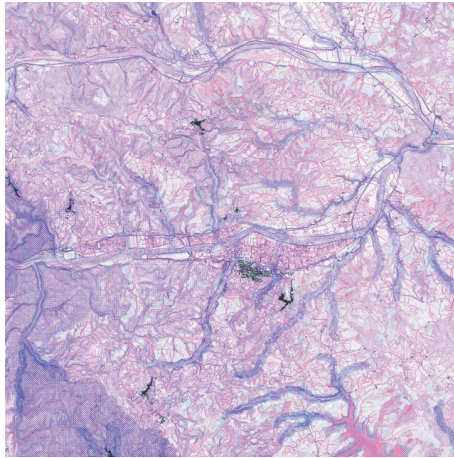

Figura 3. ABC-N. Infraestructures bioculturals i ciutats (més) menudes en el curs mitjà del riu Agri

Figure 3. ABC-N. Bio-cultural infrastructure and small(er) towns in the middle course of the Agri river

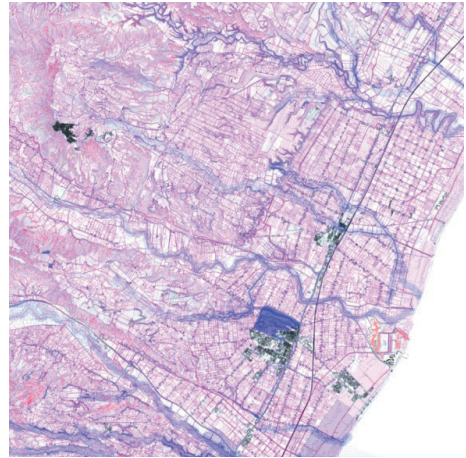

Figura 4. ABC-N. Infraestructures bioculturals i ciutats (més) menudes en la desembocadura del riu Agri

Figure 4. ABC-N. Bio-cultural infrastructure and small(er) towns at Agri river mouth

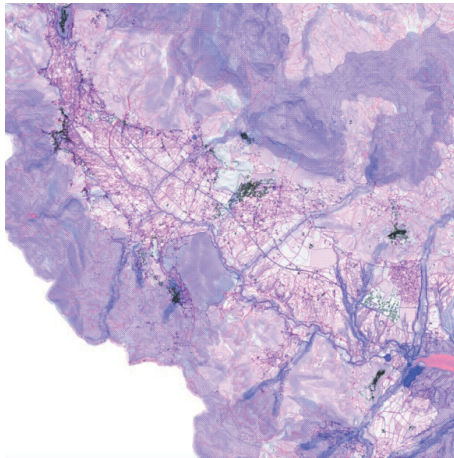

Figura 5. ABC-N. Infraestructures bioculturals i ciutats (més) menudes a l'interior de la Vall de l'Agri

Figure 5. ABC-N. Bio-cultural infrastructure and small(er) towns in the Agri Valley inlands

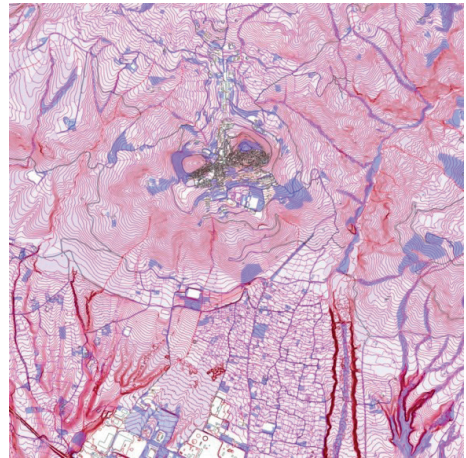

Figura 6. ABC-N. Patrons naturals i agrícoles dels pobles xicotets a l'interior de la Vall de l'Agri

Figure 6. ABC-N. Small(er) town, natural, agricultural patterns in the Agri Valley inlands.

Conclusions

La qüestió de la regeneració de les ciutats (més) menudes abandonades o el declivi en els territoris de l'interior és crucial per a imaginar escenaris de desenvolupament sostenible per a la regió euromediterrània. Es necessiten nous enfocaments per a reconnectar aquests peculiars assentaments urbans amb el paisatge i les comunitats a les quals pertanyen, però també amb les urgències i els reptes globals. Com revelen moltes experiències i reflexions orientades al disseny, es necessiten enfocaments més holístics, interdisciplinaris i complexos per a fer front al problema. La perspectiva paisatgística/ecològica proposta ofereix una possible forma metodològica i operativa de considerar els escenaris de desenvolupament de les ciutats (més) menudes, tenint en compte conjuntament les fragilitats i potencialitats ambientals, socials i econòmiques locals, així com les incerteses globals. L'experimentació metodològica-operativa de l'Atlas, que es posarà a prova en altres contextos marginals en el futur, a través de la seua dimensió multiescalar, multitemporal i multiorientada, podria oferir un enfocament alternatiu a les pràctiques consolidades de planificació i disseny, obrint una perspectiva més convincent sobre la regeneració sostenible de les ciutats (més) menudes.

Agraïments

La contribució s'ha desenvolupat dins de les activitats d'investigació finançades per FSE-REACT EU and PON Research & Innovation 2014-2020, DM 1062/2021. (r.c. n. 38-G-14879-1, CUP C49J21043340001).

Conclusions

The issue of abandoned or shrinking small(er) towns' regeneration in inland territories is crucial to imagine sustainable development scenarios for the Euro-Med region. New approaches are needed to reconnect these peculiar urban settlements to the landscape and communities they belong to, but also to global urgencies and challenges. As many design-oriented experiences and reflections reveal, more holistic, interdisciplinary and complex approaches are needed to cope with the problem. The proposed landscape/ecological perspective offer a possible methodological and operative way to look at small(er) towns' development scenarios, considering together local environmental, social, and economic fragilities and potentialities, and global uncertainties too. The methodological-operational experimentation of the Atlas, that will be tested on others marginal contexts in the future, through its multi-scalar, multi-temporal and multi-oriented dimension, could offer an alternative approach to consolidated planning and design practices, opening to a more convincing perspective on sustainable small(er) towns' regeneration.

Acknowledgements

The contribution had been developed inside the research activities funded by FSE-REACT EU and PON Research & Innovation 2014-2020, DM 1062/2021. (r.c. n. 38-G-14879-1, CUP C49J21043340001).

Footnotes

- ¹ Michele Placido, "Presto sarà domani," *Deloitte*, Accessed 10 June 2022, <https://www2.deloitte.com/it/it/Stories/presto-sara-domani---deloitte-italy---about.html>
- ² See: Filippo Barbera, Domenico Cersosimo, and Antonio De Rossi, *Il Belpaese che dimentica i paesi* (Roma: Donzelli editore, 2022); Anna Rizzo, *I paesi invisibili. Manifesto sentimentale e politico per salvare i borghi d'Italia* (Milano: Il Saggiatore, 2022).
- ³ "[...] un sistema insediativo composto da una pluralità di piccoli e medi centri urbani e rurali, organizzati in sistemi reticolari non gerarchici di città, paesi, borghi, connessi ciascuno in modo sinergico, peculiare e multifunzionale con il proprio territorio." Alberto Magnaghi, *Il principio territoriale* (Torino: Bollati Boringhieri 2020), 149.

Notes

- 1 Michele Placido, "Presto sarà domani," *Deloitte*, accés 10 juny 2022, <https://www2.deloitte.com/it/it/Stories/prestosara-domani---deloitte-italy---about.html>.
- 2 Veure: Filippo Barbera, Domenico Cersosimo, i Antonio De Rossi, *Il Belpaese che dimentica i paesi* (Roma: Donzelli editore, 2022); Anna Rizzo, *I paesi invisibili. Manifesto sentimentale e politico per salvare i borghi d'Italia* (Milan: Il Saggiatore, 2022).
- 3 "[...] un sistema insediativo composto da una pluralità di piccoli e medi centri urbani e rurali, organizzati in sistemi reticolari non gerarchici di città, paesi, borghi, connessi ciascuno in modo sinergico, peculiare e multifunzionale con il proprio territorio." Alberto Magnaghi, *Il principio territoriale* (Torino: Bollati Boringhieri 2020), 149.
- 4 Rossano Pazzagli, "Oltre le mura. Borghi senza campagne, campagne senza borghi," in *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo i Antonio De Rossi, (Roma: Donzelli editore, 2022), 44.
- 5 Paolo Pileri, "Borghi e sentieri assieme: la ricetta della rigenerazione più autentica e urgente," en *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo i Antonio De Rossi, (Roma: Donzelli editore, 2022), 93-98.
- 6 "È soltanto da questa prospettiva che è pensabile la conversione ecologica. Una prospettiva che mette al centro le ecologie territoriali, fondando il proprio agire progettuale sulle interconnessioni, a scala bio-regionale, tra sistemi ecologici, insediativi, produttivi e politici." Giovanni Carrosio, "Piccolo non è sempre bello. Quando i borghi non servono all'ecologia," en *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo, i Antonio De Rossi, (Roma: Donzelli editore, 2022), 142.
- 7 Bruno Latour, "Some experiments in Art and Politics," *E-flux*, no. 23 (Març 2011), <https://www.e-flux.com/journal/23/67790/some-experiments-in-art-and-politics/>. Accés 15 de maig de 2022.
- 8 Christopher Hight, "Designing ecologies," in *Projective Ecologies*, ed. Chris Reed i Nina Marie Lister, (Barcelona: Actar, 2014), 84.
- 9 Charles Waldheim, *Landscape as urbanism. A general theory* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016), 4.
- 10 *Ibid.*, 179
- 11 Mohsen Mostafavi, "Why Ecological Urbanism? Why now?," en *Ecological Urbanism*, ed. Mostafavi, Mohsen with Gareth Doherty, (Harvard: Lars Muller Publishers, 2010), 26.
- 12 Tim Ingold, "Bindings against Boundaries: Entanglements of Life in an Open World," *Environment and Planning*, no. 40 (Abril 2008): 1796.
- 13 ISTAT, *Censimento permanente della popolazione in Basilicata-anno 2020* (Roma: ISTAT, March 2022), <https://www.istat.it/it/archivio/267910>. Accés 20 de maig de 2022.
- 14 Regione Basilicata, *Piano Strategico Regionale 2021/2030* (Potenza, Italy: Regione Basilicata, 2021), 53, https://www.regione.basilicata.it/giunta/files/docs/DOCUMENT_FILE_3078789.pdf. Accés 20 Juny de 2022.
- 15 Banca d'Italia, *L'economia della Basilicata. Rapporto annuale* (Roma: Banca d'Italia, 2021) <https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/economie-regionali/2021/2021-0017/2117-basilicata.pdf>. Accés 15 de maig de 2022.
- 16 Armando Sichenze, *Città-Natura. Nature-City in Basilicata* (Novara: De Agostini, 2000), 15.

4 Rossano Pazzagli, "Oltre le mura. Borghi senza campagne, campagne senza borghi," in *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo, and Antonio De Rossi, (Roma: Donzelli editore, 2022), 44.

5 Paolo Pileri, "Borghi e sentieri assieme: la ricetta della rigenerazione più autentica e urgente," in *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo, and Antonio De Rossi, (Roma: Donzelli editore, 2022), 93-98.

6 "È soltanto da questa prospettiva che è pensabile la conversione ecologica. Una prospettiva che mette al centro le ecologie territoriali, fondando il proprio agire progettuale sulle interconnessioni, a scala bio-regionale, tra sistemi ecologici, insediativi, produttivi e politici." Giovanni Carrosio, "Piccolo non è sempre bello. Quando i borghi non servono all'ecologia," in *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo, and Antonio De Rossi, (Roma: Donzelli editore, 2022), 142.

7 Bruno Latour, "Some experiments in Art and Politics," *E-flux*, no. 23 (Març 2011), <https://www.e-flux.com/journal/23/67790/some-experiments-in-art-and-politics/>. Accessed 15/05/2022

8 Christopher Hight, "Designing ecologies," in *Projective Ecologies*, ed. Chris Reed, and Nina Marie Lister, (Barcelona: Actar, 2014), 84.

9 Charles Waldheim, *Landscape as urbanism. A general theory* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016), 4.

10 *Ibid.*, 179.

11 Mohsen Mostafavi, "Why Ecological Urbanism? Why now?," in *Ecological Urbanism*, ed. Mostafavi, Mohsen with Gareth Doherty, (Harvard: Lars Muller Publishers, 2010), 26.

12 Tim Ingold, "Bindings against Boundaries: Entanglements of Life in an Open World," *Environment and Planning*, no. 40 (April 2008): 1796.

13 ISTAT, *Censimento permanente della popolazione in Basilicata-anno 2020*, (Roma: ISTAT, March 2022), <https://www.istat.it/it/archivio/267910>. Accessed by 20 May 2022.

14 Regione Basilicata, *Piano Strategico Regionale 2021/2030* (Potenza, Italy: Regione Basilicata, 2021), 53, https://www.regione.basilicata.it/giunta/files/docs/DOCUMENT_FILE_3078789.pdf. Accessed by 20 June 2022.

15 Banca d'Italia, *L'economia della Basilicata. Rapporto annuale* (Roma: Banca d'Italia, 2021) <https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/economie-regionali/2021/2021-0017/2117-basilicata.pdf>. Accessed by 15 May 2022.

16 Armando Sichenze, *Città-Natura. Nature-City in Basilicata*, (Novara: De Agostini, 2000), 15.

Referències de les imatges

Figura 1. © autor, elaboració a partir de QGis. Dades del geoportal RSDI Basilicata.

Figura 2. © autor, elaboració a partir de QGis. Dades del geoportal RSDI Basilicata.

Figura 3. © autor, elaboració a partir de QGis. Dades del geoportal RSDI Basilicata.

Figura 4. © autor, elaboració a partir de QGis. Dades del geoportal RSDI Basilicata.

Figura 5. © autor, elaboració a partir de QGis. Dades del geoportal RSDI Basilicata.

Figura 6. © autor, elaboració a partir de QGis. Dades del geoportal RSDI Basilicata.

Image references

Figure 1. © author, elaboration from QGis. Datas from RSDI Basilicata geoportal.

Figure 2. © author, elaboration from QGis. Datas from RSDI Basilicata geoportal.

Figure 3. © author, elaboration from QGis. Datas from RSDI Basilicata geoportal.

Figure 4. © author, elaboration from QGis. Datas from RSDI Basilicata geoportal.

Figure 5. © author, elaboration from QGis. Datas from RSDI Basilicata geoportal.

Figure 6. © author, elaboration from QGis. Datas from RSDI Basilicata geoportal.

Bibliografia

Bibliography

- ISTAT. *Censimento permanente della popolazione in Basilicata-anno 2020*. Roma: ISTAT, Març 2022. <https://www.istat.it/it/archivio/267910>. Accés 20 de maig de 2022.
- Banca d'Italia. *L'economia della Basilicata. Rapporto annuale*. Roma: Banca d'Italia, 2021. <https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/economie-regionali/2021/2021-0017/2117-basilicata.pdf>. Accés 15 de maig de 2022.
- Barbera, Filippo, Domenico Cersosimo, i Antonio De Rossi. *Il Belpaese che dimentica i paesi*. Roma: Donzelli editore, 2022
- Carrosio, Giovanni. "Piccolo non è sempre bello. Quando i borghi non servono all'ecologia." En *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo i Antonio De Rossi Antonio, 141-146. Roma: Donzelli editore, 2022
- Hight, Christopher. "Designing ecologies." En *Projective Ecologies*, ed. Chris Reed, and Nina Marie Lister, 84-105. Barcelona: Actar, 2014
- Ingold, Tim. "Bindings against Boundaries: Entanglements of Life in an Open World," *Environment and Planning*, no. 40 (Abril 2008): 1796-1810
- Latour, Bruno. "Some experiments in Art and Politics" *E-flux*, no. 23 (Març 2011), <https://www.e-flux.com/journal/23/67790/some-experiments-in-art-and-politics/>. Accessed by 15/05/2022. Accés 15 de maig de 2022.
- Magnaghi, A. (2020). *Il principio territoriale*. Torino: Bollati Boringhieri.
- Mohsen Mostafavi. "Why Ecological Urbanism? Why now?" En *Ecological Urbanism*, ed. Mohsen Mostafavi, i Gareth Doherty, 12-63. Harvard: Lars Muller Publishers, 2010.
- Pazzagli, Rossano. "Oltre le mura. Borghi senza campagne, campagne senza borghi." En *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo and Antonio De Rossi Antonio, 93-98. Roma: Donzelli editore, 2022
- Pileri, Paolo. "Borghi e sentieri assieme: la ricetta della rigenerazione più autentica e urgente." En *Il Belpaese che dimentica i paesi*, ed. Filippo Barbera, Domenico Cersosimo i Antonio De Rossi Antonio, 93-98. Roma: Donzelli editore, 2022
- Regione Basilicata. *Piano Strategico Regionale 2021/2030*. Potenza, IT: Regione Basilicata, 2021
- Rizzo, Anna. *I paesi invisibili. Manifesto sentimentale e politico per salvare i borghi d'Italia* (Milano: Il Saggiatore, 2022)
- Sichenze, Armando. *Città-Natura. Nature-City in Basilicata*. Novara: De Agostini, 2000
- Waldheim, Charles. *Landscape as urbanism. A general theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016